

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології

Н. Ю. Волченко

Кваліфікаційна робота
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ОТОЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2023

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет здоров'я людини

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра психології та соціології

(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр

(бакалавр, спеціаліст, магістр)

спеціальності 053 Психологія

(шифр і назва спеціальності)

Освітня програма «Психологія»

на тему: «**Особливості впливу оточення на формування особистості у
підлітковому віці**»

Виконала: здобувачка вищої освіти групи ПС-19д

Волченко Н.Ю.

Керівник: к. психол. н.

Волченко Л. П.

Рецензент:

професор кафедри педагогіки та
психології Харківського національного
університету внутрішніх справ,
д. психол. н., проф.

Мілорадова Н. Е.

Нормо-контроль:

д. психол. н., проф.

Лосієвська О.Г.

Завідувачка кафедри психології та соціології:

д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю.О.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет _____ здоров'я людини _____
 Кафедра _____ психології та соціології _____
 Освітньо-кваліфікаційний рівень _____ бакалавр _____
 (бакалавр, спеціаліст, магістр)
 Спеціальність _____ 053 Психологія _____
 (шифр і назва)
 Освітня програма _____ «Психологія» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувачка кафедри
психології та соціології
Бохонкова Ю.О.**

“26” травня 2023 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ПАВЛОВОЇ КАТЕРИНИ АНДРІЇВНИ**

1. Тема роботи: «Особливості впливу оточення на формування особистості у підлітковому віці».

Керівник роботи: Волченко Л. П. – к. психол.н., доцент кафедри психології та соціології, затверджена наказом по університету від «22» лютого 2023 року, № 11/15.17

2. Строк подання студентом роботи _____ 14 червня 2023 року _____

3. Вихідні дані до роботи: обсяг роботи – 53 сторінки (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами Ф-23.

4. Перелік питань, які потрібно розробити: проаналізувати наукові джерела із зазначеної проблематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження та провести дослідження; за допомогою методів математичної статистики обробити отримані результати; на основі результатів проведеного констатувального експерименту розробити практичні рекомендації щодо проблеми дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки (гістограми, діаграми)

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Волченко Л. П. – к. психол. н., доцент кафедри психології та соціології	29.05.2023 р.	03.06.2023 р.
2.	Волченко Л. П. – к. психол. н., доцент кафедри психології та соціології	04.06.2023 р.	11.06.2023 р.

7. Дата видачі завдання: 26.05.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проектування	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми, завдань дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	29.05.2023 р. – 30.05.2023 р.	
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	31.05.2023 р. – 03.06.2023 р.	
3	Підбір діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту.	04.06.2023 р. – 06.06.2023 р.	
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту та їх графічна презентація.	07.06.2023 р. – 08.06.2023 р.	
5	Розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу формування особистості підлітка.	09.06.2023 р. – 11.06.2023 р.	
6	Підготовка кваліфікаційної роботи до захисту.	12.06.2023 р. – 13.06.2023 р.	
7	Представлення роботи на зовнішню рецензію.	14.06.2023 р. – 15.06.2023 р.	
8	Перевірка роботи на академічний плагіат.	16.06.2023 р. – 18.06.2023 р.	
9	Захист роботи.	19, 20, 21.06. 2023 р.	

Здобувачка вищої освіти

Волченко Н.Ю.

Керівник роботи:

к. психол. н.

Волченко Л. П.

РЕФЕРАТ

Текст – 48 с., рис. – 4, табл. – 1, додатків – 4, літератури – 60 джерел

В роботі проведено теоретико-методологічний аналіз вивчення проблеми впливу оточення на формування особистості підлітка. З'ясовані основні концептуальні підходи до зазначеної проблеми.

Проведено емпіричне дослідження соціально психологічних особливостей впливу стилю сімейного виховання на становлення особистості підлітків. Зроблено психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту.

Надано практичні рекомендації щодо шляхів вирішення проблеми розвитку особистості у підлітковому віці.

Ключові слова: ВПЛИВ, ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДЛІТКА, ОТОЧЕННЯ, ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКА, СІМ'Я, ВЗАЄМОДІЯ, СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ, РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	
1.1. Індивідуально-вікові особливості підлітків	10
1.2. Формування особистості в підлітковому віці	13
1.3. Особливості міжособистісного спілкування в групі однолітків	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	27
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ОТОЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
2.1. Організація та хід емпіричного дослідження	28
2.2. Експериментальне дослідження впливу стилю сімейного виховання на становлення особистості підлітків.....	30
2.3. Практичні рекомендації щодо оптимізації процесу формування особистості підлітка	35
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	49
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підлітковий вік є складним періодом розвитку людини, оскільки на цьому етапі докорінно перебудовується раніше сформована психологічна структура, виникають новоутворення, закладається основа свідомої поведінки, формується загальна спрямованість моральних понять і соціальних установок.

Підлітковий вік – один із найважливіших етапів у житті людини. У ньому багато джерел і початків подальшого становлення особистості. Цей вік нестабільний, крихкий, важкий і, як будь-який інший період життя, виявляється залежним від реалій оточення. У підлітковому віці втрачається дитяча ідентичність, хоча зберігаються нереалістичні уявлення про особисті привілеї та дорослу ідентичність. Такому становищу сприяють і суб'єктивні враження: різкі фізичні зміни, мрії та ідеали, які починають уявлятися вже менш реальними, кризові зіткнення з самим собою і сім'єю, почуття самотності та прагнення швидше досягнути статусу дорослої людини.

За короткий історичний період у нашому суспільстві відбулися глибокі зміни в усіх сферах життєдіяльності, що позначилися на формуванні особистості. У результаті відбулася кардинальна перебудова загальної спрямованості особистості неповнолітнього, яку бачать сучасні очі.

У психологічній літературі існує широкий термін, що оточує цю вікову категорію, із рядом синонімів: «критичний вік», «критичний період», «кризовий вік», «перехідний вік». Ювеналісти схиляються до думки, що для визначення характеру тих явищ, які відбулися в цей період, достатньо лише останнього терміну. «Перехідний вік» характеризується якісною зміною психології дитини на стику двох віків, що визначається змінами новоутворення. У перехідний період від дитинства до дорослого життя психологічний розвиток людини проходить тривалий процес: через внутрішні конфлікти з самим собою та іншими, через зовнішнє втручання та внутрішнє сприяння «набуттю» почуття особистості.

«Злети» і «падіння» цього віку обумовлені якісними змінами, які супроводжуються, з одного боку, появою різних виражених суб'єктивних труднощів у самого підлітка, а з іншого - об'єктивними перешкодами його взаємодії з навколишнє середовище.

Сучасні дослідники статевого дозрівання погодилися з важливістю визначення парадоксу. З одного боку, підлітковий вік є епохою соціалізації, епохою, коли людська культура і соціальні цінності прищеплюються світу, а з іншого боку, епохою індивідуації, епохою відкриття та утвердження власної унікальності.

Проблема формування особистості підлітків знайшла своє відображення у працях вітчизняних (Т.Ф. Алексєєнко, І.А. Ільяєва, Т.М. Левашова, М.І. Скрипник, Л.В. Соколов, І.В. Страхов, М.О. Чернишова, В.Є. Штифурак) та зарубіжних (А. Адлер, Б. Басс, Л. Картер, Д. Коуен, Г. Олпорт, Г. Саллівен, Г. Триендис, К. Хорні, У. Шутц) вчених.

Проблема відносин між підлітками та батьками багато привертає до себе увагу науковців та практиків усього світу. Питання сімейного виховання розглядаються педагогами, психологами, психотерапевтами соціологами, такими як Е. Верза, А.Я. Варга, А. Мунтяну, А. Космович та ін.

Отже, все це й зумовило вибір теми нашої наукової роботи.

Об'єкт дослідження – формування особистості у підлітковому віці.

Предмет дослідження – особливості впливу оточення на формування особистості у підлітковому віці.

У відповідності з поставленою метою були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз наукової літератури за проблемою дослідження.
2. Охарактеризувати індивідуальні психологічні особливості особистості, які проявляються у підлітковому віці.
3. Провести емпіричне дослідження особливостей міжособистісної комунікації у середовищі підлітків.

4. Розробити практичні рекомендації щодо оптимізації процесу формування особистості підлітка.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають: дослідження розвитку особистості у підлітковому віці (А. Бандура, Л. С. Виготський, Ч. Мюллер, Д. Зільман, Д. Річардсон, Дж. Карлсміт, Р. Уолтерс, З. Фройд та ін.); підходи до проблеми впливів (І. Б. Бойко, В. І. Гарбузов, В. Н. Петрунук, Т. Г. Румянцева, В. О. Татенко, С. І. Яковенко та ін.); дослідження девіантної поведінки підлітків (С. О. Гарькавець, І. А. Невский Г. М. Миньковський, М. А. Алемаскин, С. А. Беличева та ін.); підходи щодо корекції поведінки особистості у підлітковому віці (Д. І. Фельдштейн, Л. М. Семенюк, С. Ф. Сироткін та ін.).

Для розв'язання поставлених мети і завдань застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження**:

- теоретичні: вивчення та аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; вивчення, аналіз і узагальнення психолого-педагогічного досвіду;
- емпіричні: діагностичні (письмове опитування) з метою визначення рівня сформованості в учнів компонентів міжособистісного спілкування; використання методик – діагностика міжособистісних відносин (О.О. Рукавішніков), діагностика домінуючої стратегії психологічного захисту в спілкуванні В.В. Бойко.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що було проведене системне теоретико-експериментальне дослідження, у якому була здійснена спроба узагальнити накопичений науковий матеріал щодо дослідження впливу на особистість у підлітковому віці.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані здобувачами вищої освіти при написання курсових, дипломних та інших наукових робіт, пов'язаних з даною проблематикою.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

1.1. Індивідуально-вікові особливості підлітків

Підлітковий вік - це час швидкого зростання і загального фізичного розвитку. Тіло швидко росте, а м'язи стають все сильнішими. Підлітки краще контролюють свою інтуїцію та емоції. Але вони дедалі охочіше чинили опір, і зрештою молодь почала дорослішати. Ці раптові зміни у фізичному та психічному стані дуже хвилюють батьків і вчителів. Підлітковий вік – кризовий період становлення особистості підлітка.

Один із найскладніших періодів у житті людини – вік від 12 до 17 років (трохи різниці). Цього року від кризи майже ніхто не втік, але спогадів про це мало. Тому багато батьків дуже хвилюються, стикаючись з хибними уявленнями своїх дітей, і намагаються різними способами змусити своїх дітей зіткнутися з ними, що дуже шкідливо [3].

У цьому віці дитина буде сама і вперше спробує проявити себе серед друзів. Вона порівнює себе з природою і прагне бути собою. Думка однокласників чи друзів у дворі важливіша за думку батьків. Всі ці психологічні зміни є результатом фізичного розвитку, що супроводжується специфічними симптомами. Перший стан є складним і може призвести до таких рис, як злість, упертість і зарозумілість [2].

Підліток починає усвідомлювати, що він дорослий, його здібності та сили значно зростають. Підлітки починають брати на себе відповідальність за власні справи і ставлять власні потреби на перше місце, часто нехтуючи думкою та потребами батьків та інших членів родини.

Вихід із цієї ситуації полягає в тому, щоб знайти роботу, де молоді люди не зможуть замкнутися у власному світі та зайнятися глибшими

дослідженнями та саморефлексією. Ці установки не підкріплені відповідним досвідом і можуть призвести до депресії або надмірної реакції на події, які інші сприймають як негативні. Найпростіший шлях – соціальна робота. Наслідуючи дорослих, діти засвоюють нові правила поведінки. Це вивело його розвиток на новий рівень, прояснило його перспективи, розширило його інтереси і дало йому можливість краще дивитися в майбутнє.

Це унікальне число характеризується деякими відмінностями в психологічному і фізичному аспектах. В основі емоцій, які змінюються, сексуальне бажання — це перша біологічна потреба, яку не кожен може подолати сам. Як наслідок - стрес, хвилювання і напруження.

Перший період самовизначення - 12-14 років. У цьому віці дитина прагне до самовизначення і розвиває звичні системи, які вона може зрозуміти. У віці від 15 до 17 років молоді люди орієнтуються на цілі вибору майбутньої професії та життєвої орієнтації, виходячи зі свого сприйняття навколишнього світу.

Пошук мети та самоствердження супроводжуються значними змінами в поведінці та особистості. Ці вікові порушення частіше зустрічаються у дітей, але батьки не повинні бути поруч. У складних, але неминучих ситуаціях найкраще керувати всією діяльністю молоді за допомогою професійних педагогів [5].

Для дітей сім'я є центром суспільства. Але в якийсь момент для молодих людей сім'я починає замінювати друзів як головний осередок суспільства. У цьому віці хлопчики та дівчатка починають розділяти себе на групи за вибором одягу, схожими задоволеннями, схожими проблемами та іншими ознаками, які можуть бачити лише вони. Спочатку вони генетично ідентичні, але з часом групи зливаються разом. Приналежність до тієї чи іншої групи відіграє важливу роль у формуванні характеру підлітків [4].

Адже інші учасники спільноти приймаються, тож ви завжди можете розраховувати на їхню підтримку у складних ситуаціях. Підлітки, які не «вписуються», почуваються різними та ізольованими. Ці почуття негативно

впливають на психологічний розвиток молоді. Адже вони фіксують поведінку хлопця чи дівчини, викликаючи збентеження.

Це може легко вплинути на психологічний розвиток молодих людей. Психічні захворювання, такі як депресія та тривожні розлади, включаючи біполярні розлади, зростають у цей важкий період дорослого життя. У багатьох випадках неприйняття однолітками та психічні захворювання у молодих людей можуть призвести до суїцидальних думок або поведінки. Розлади харчової поведінки (булімія, анорексія) є неврологічними розладами у дівчат, але їх важко помітити, тому що підлітки люблять приховувати свої проблеми від батьків [6].

У сучасній психології виділяють три фактори, які впливають на розвиток особистості молодої людини.

- Сім'я – внутрішньо-сімейні взаємини більшою мірою впливають на виховання та формування підлітка як особистості. Наприклад, якщо дитина виховується лише одним з батьків, вона обділена увагою, моральною підтримкою і турботою, що у майбутньому позначиться на особистісному розвитку дитини. Сім'ї, які зловживають алкоголем або наркотичними речовинами, поступово долучають підлітка до такого ж життя. Стаючи старшими, юнаки та дівчата, розуміють і усвідомлюють, що такі батьки не є авторитетом. Найчастіше підлітки з таких сімей грубі, цинічні, нехтують працею та більш схильні до порушень закону. Але буває, що й у нормальних сім'ях підлітковий період проходить з особливо тяжко. Виною тому є свідомо неправильний підхід батьків до виховання: з дитинства все робили за дитину, потурали всім її бажанням та капризам або навпаки, обмежували самолюбство свого чада та його гідність;

- Школа — стосунки з учителями та однокласниками відіграють важливу роль у розвитку підлітка. Деякі педагоги схильні карати важких підлітків замість того, щоб виявити та усунути причини поганої поведінки. Невміння дорослих впоратися з емоційними переживаннями дітей і небажання їх зрозуміти може призвести до негативної, іноді жорстокої поведінки молоді.

Проблеми в класі можуть посилюватися важкими ситуаціями молодості. Як завжди, він думає, що він людина, і чужий, і часто погано вчиться;

- Вулиця - якщо молода людина не відчуває підтримки і турботи з боку сім'ї та школи, вона піде шукати місце, де її розуміють і приймають. Відсутність спілкування поверне вас на правильний шлях. Тут дуже легко потрапити під «поганий» вплив, і якщо це станеться, то виглядатиме погано. У тих компаніях "один за всіх - всі за одного", навіть якщо раніше ніхто нічого поганого не робив, стежать за тим, що робить інший член "команди", щоб не втратити свою повагу. група.

Емоційний простір молодих людей нестабільний: злі, щасливі, зайняті та шукають захопливих занять, ліниві, тихі, самотні та суїцидальні. У більшості з них більше самокритичності в оцінці зовнішнього вигляду та одягу, впевненості в собі, здатності критикувати та переоцінювати відомі іншим цінності. особливо цінності старшого покоління. Зазвичай вчителі стають об'єктом критики, але вони хоч і люблять своїх батьків, але любові у них немає. Розлучення дітей із родинами дійшло до того, що вони безтурботно тікають з дому [7].

Психічна нестійкість молодих людей проявляється в швидкому переході емоцій з однієї крайності в іншу: вони легко розчулюються, виражають радість і гнів. Хлопчики та дівчатка люблять спорт, який дарує особливе відчуття. Таким чином вони домагаються поваги інших.

1.2. Формування особистості в підлітковому віці

Створюючи характер молодих людей, педагог повинен спиратися на властиву молоді потребу в емоційному забарвленні участі в житті колективу. Накопичення досвіду спілкування впливає на розвиток особистості підлітка. У колективі формується почуття обов'язку і відповідальності, бажання

допомагати один одному, згуртованість, а при необхідності - звичка підпорядковувати особисті потреби потребам групи. Для нього важлива думка однолітків, оцінка групових дій і поведінки молодих людей. Для підлітків соціальна оцінка класного колективу зазвичай важливіша за думку вчителів і батьків, вони часто більш чутливі до впливу однолітків. Тому представлення молодій людині в групі є одним із способів створення її іміджу [7].

Про участь молоді в групі свідчать організація вуличних клубів та опитування. Більшість цих колективів є постійними групами, якими керують старші хлопці віком від 17 до 20 років. Звичайно, не всі ці компанії є дбайливими вчителями. Але в будь-якому випадку потрібно бути дуже уважним, контролювати, намагатися залучати до роботи громадські організації [8].

Включення молоді в життя здорового, позитивно-раціонального суспільства, перший вступ до комсомольської організації є основним шляхом становлення справжньої людини в цьому віці. По-перше, є кілька важливих аспектів особистісного розвитку, які потребують роз'яснення. Дуже сильний ріст і розвиток:

- а) моральна (моральна) свідомість,
- б) самосвідомість,
- в) почуття зрілості
- г) комунікативна діяльність.

Одним із найважливіших аспектів підліткового віку є розвиток моральної свідомості: моральних ідей, концепцій, переконань і систем цінностей, які починають керувати поведінкою підлітків. Коли він навчався в початковій школі, він часто діяв за порадою старших (вчителів, батьків) або під впливом раптових бажань, але тепер йому були дані правила його поведінки, думок і переконань. найважливіше для нього. Особистість молодій людині формується тим, яким моральним досвідом вона володіє, якими моральними вчинками вона займається.

Якщо молода людина має хороший моральний досвід і її думки і моральні поняття формуються під керівництвом раціонального міркування, вона буде характеризуватися високим рівнем моральної свідомості. Більшість молодих людей розуміють моральні поняття, які відповідають їхньому віку: «Люди мають терпіння робити найскладніші речі, вони не бояться зазнати невдач, вистояти. Терпіння буває добре і погано. але з поганими людьми» (хлопчик, 12 років)» Гордість - це удача, а не успіх, бути вище за інших.

Підлітки бачать своє життя і майбутню кар'єру у своїх мріях і мріях про своє майбутнє життя. Мрії нашої молоді говорять про бажання внести свій внесок у життя своєї країни [9].

Слід зазначити, що моральні уявлення та переконання, сформовані у молоді стихійно, без відповідного інтелектуального керівництва, під впливом неправдивих фактів, книг, фільмів, самостійного аналізу поведінки дорослих, можуть бути оманливими. не тільки природа зла, але й моральні принципи відрізняються від нашого розуму.

Позитивна оцінка віку підлітка пов'язана з амбівалентністю, незалежністю, впевненістю в собі, які підлітки високо цінують: «Я хочу бути більш самостійним без порад інших. Немає на світі помічників. Це погано і марно. Я роблю те, що хочу Інший хлопець продовжує цю думку: «Мені важливо, хто правий і робить все по-своєму!» Здається, все крутиться навколо бажання підкоритися волі іншого. Саме так, це правда. У молодості важливо виглядати зрілим і розуміти, що можна протистояти трендам дорослого життя.

При деяких неправильних моральних уявленнях, неправильній оцінці окремих якостей особистості, прагненні до незалежності і самостійності, невмілих спробах волевиявлення підлітки часто свідомо виховують і розвивають ті якості, які є об'єктивно негативними. Вона допомагає вчителю і вихователю подолати оману, головне тут - організувати правильний моральний досвід підлітка, переконавши його в справедливості і незаперечності засвоєних моральних норм і необхідності дотримуватись цих норм у повсякденному житті [10].

Одним із найважливіших моментів становлення особистості молодшої людини є формування її прагнення до пізнання та самопізнання. Молоді люди зосереджуються на собі, своєму внутрішньому житті, своїй особистості, своїх потребах і порівнюють себе з іншими. Він починає вдивлятися в себе і намагається виявити сильні і слабкі сторони свого характеру. Потреба в самопізнанні виникає з життя і праці і визначається зростаючими потребами дорослих і груп. Підліток повинен оцінити свої шанси на участь у групі.

У перші дні самосвідомість підлітка залежить від думки оточуючих – дорослих (вчителів, батьків), колег, друзів. Підліток ніби бачить себе очима інших. У дорослому віці людина починає помічати схильність до аналізу та оцінки власної поведінки. Але оскільки молода людина не може безпосередньо контролювати свої особистісні прояви, то на цьому ґрунті виникне конфлікт через протиріччя між рівнем агресивності молодшої людини, її думкою про себе та своєю позицією. про нього думає колектив, дорослі та друзі.

Виходячи зі зростання самонавчання, вимог, що пред'являються до молодшої людини, її нового становища в групі, молода людина хоче вчитися сама, свідомо і свідомо розвивати позитивні сторони і пригнічувати негативні прояви. подолання негативних ситуацій та усунення слабких сторін [11].

Проте обмежений життєвий досвід і обмежений простір призводять до набуття молодими людьми різноманітних і різних (а часом і поганих) форм самоуправління: щоб розвинути силу, хлопці, наприклад, намагаються витримати біль. напружтеся, зупиніть читання в ідеальному місці, зробіть глибокий вдих тощо. Один із молодих людей сказав: «Найкращий спосіб розвинути силу — ніколи не здаватися». кому завгодно і будь-кому! «Це показує, наскільки важливо для педагогів допомогти молодим людям зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, навчити їх правильно керувати собою та правильно керувати собою.

Зрілий вигляд. Однією з головних характеристик молодості є розвиток центральних новоутворень у цьому віці, коли юнак перестає бути дитиною, він

вважає себе дорослим і починає усвідомлювати, що він готовий жити. У старшої групи багато можливостей у цьому світі.

Молодий вигляд не буває просто так. Він помічає швидке збільшення зросту, ваги, фізичної сили та витривалості та бачить ознаки наближення зрілості в собі. Молода людина починає усвідомлювати, що її знання, уміння та навички значно зросли і в чомусь перевершують багатьох дорослих, наприклад, батьків, іноді (з особистих причин) і окремих вчителів. Нарешті, молоді люди стають більш залученими до життя дорослих і частіше беруть участь у громадських заходах у школі. Молоді люди перебільшують свої здібності, вважаючи, що вони нічим не відрізняються від дорослих і що дорослі думають так само, як вони. Існує конфлікт між потребою молоді повною мірою брати участь у житті дорослих і різницею в їхніх здібностях [13].

Статеве дозрівання, здається, викликає у підлітків бажання розвивати незалежність і самовпевненість. Тому їхня увага зосереджена на оцінці дорослих, образах і здатності реагувати на спроби дорослих (реальні чи уявні) образити їхній статус і підірвати їхню зрілість. Молоді люди хочуть, щоб дорослі були уважними та поважали їх думку.

Підлітковий вік характеризується прагненням молодих людей бути незалежними від дорослих, мати власні ідеї та думки, наслідувати ставлення та поведінку дорослих. Молоді люди, схильні чинити опір авторитету старших, не знають їхнього авторитету, реагують на прохання до них, виступають проти слів і дій батьків і вчителя, це поганий прояв жорсткого мислення.

1.3. Особливості міжособистісного спілкування в групі однолітків

Розвиток приналежності особистості до соціальної групи відбувається відповідно до природи, вимог і цілей суспільства. Але мета — це лише загальний напрямок, загальний і всебічний спосіб людини бути представником суспільства. Щоб збалансувати дві різні ситуації: соціалізацію та індивідуалізм, необхідно активізувати складні соціально-психологічні процеси, трансформувати соціально-психологічні процеси в ситуації — соціально-психологічні, які формують особистість і розвивають її самосвідомість. брати участь у формуванні молоді особистості [15].

Підлітки набувають досвіду соціальної взаємодії серед своїх однолітків як соціальні моделі для наслідування. Соціалізація молоді, процес вивчення та застосування соціальних норм і відносин, є частиною подвійного процесу соціалізації та індивідуалізації і в кінцевому рахунку стає основою для творчості. Молоді люди не пристосовуються до норм соціальної поведінки і духовних цінностей, прийнятих однолітками і оточенням, а вириваються і створюють індивідуальні способи реалізації власних соціальних норм.

Соціалізація молоді відбувається у взаєминах дорослих і однолітків. Їхня роль у становленні характеру молоді неоднакова за якістю. Якщо у спілкуванні з дорослими підліток засвоює основні критерії оцінки, цілі поведінки, завдання, способи аналізу навколишнього середовища, прийоми роботи, то спілкування з друзями є формою самоаналізу в особистому просторі. в деяких моральних дилемах. Друзі, з якими спілкується дитина, впливають на розвиток її особистості. У контексті спілкування з однолітками підліток завжди акцентуватиме увагу на необхідності застосування методів поведінкового тренінгу [12].

Спілкування з друзями виконує розумову роботу. По-перше, спілкування з друзями є дуже важливим і унікальним каналом спілкування; З його допомогою підлітки та юнаки дізнаються багато корисного, про що

дорослі їм не розповідають. По-друге, це тип приватної роботи та міжособистісних стосунків, який є корисним для розвитку навичок соціального спілкування, відданості загальної освіти та здатності захищати права людини, одночасно поєднуючи потреби особистості з потребами людей. По-третє, це особливий вид стосунків. Знайомство з членами групи, солідарність і взаємопідтримка не тільки сприяють незалежності від світу дорослих, але й створюють можливості для безпеки і стабільності для молоді.

Спілкування з однолітками може мати великий вплив на формування особистості молодої людини. Від способу розмови і позиції друзів залежить здатність дитини бути спокійною, щасливою і задоволеною, засвоїти правила спілкування з друзями.

Взаємодія між індивідами та групами важлива в будь-якому віці, але особливо вона важлива в підлітковому віці, коли формується індивідуальність і на зміну батьківському авторитету приходить авторитет.

Друзі відіграють важливу роль у житті підлітка. Зміни внутрішньої орієнтації недостатньо для того, щоб молода людина була хорошим учнем, отримувала високі оцінки і була прийнята вчителем. Молоді люди схильні порівнювати свої ідеї з ідеями однолітків і формувати власні ідеї. Важливо, щоб молодь брала участь у процесі спілкування. У ній підліток усвідомлює, що він особистість і вирішує сам і навколишній світ [16].

Спілкування з друзями є дуже важливим каналом спілкування. Це особлива форма спілкування. Тема рівноправності дітей у цьому віці дуже приваблює молодь у цій частині сюжету: така позиція відповідає нормам емоцій молоді. Унікальні зміни, які відбуваються в ранньому підлітковому віці та протягом усього періоду розвитку, визначають схожість з новими потребами підлітка, бажаннями, досвідом і вимогами до дорослих і стосунків з однолітками. Це сприяє поглибленню стосунків з друзями. У підлітків формуються цінності, які зрозуміліші та ближчі їхнім одноліткам, ніж дорослим. Спілкування з дорослими не може повністю замінити спілкування з друзями. Почуття приналежності до групи та допомоги один одному

призводить до емоційного благополуччя та стабільності. Стосунки підлітків характеризуються самопізнанням і самопізнанням, але прояв власних переживань більше цікавить почуттями та переживаннями інших.

У підлітковому віці потреба в спілкуванні стає сильнішою. Спілкування стає метою для молодих людей, щоб зрозуміти свої потреби та отримати уявлення про себе та світ навколо них. Молоді люди схильні порівнювати свої ідеї з ідеями однолітків і формувати власні ідеї.

Слід зазначити, що спілкування впливає на формування особистості підлітка. Бо спілкування – це не лише спілкування (наприклад, між учителем і учнем), а й взаємодія та взаємовплив. Підлітки «відмічають» спілкування не тільки інтелектуально, а й фізично, психічно [17].

Одним із найважливіших аспектів перехідного віку є перехід від стосунків з батьками, вчителями, літніми людьми загалом до однолітків і рівноправного статусу. Цей процес може відбуватися тихо, повільно або швидко, і умови виробництва різні на різних робочих місцях, і старші та колеги не мають рівних повноважень, але це відбудеться.

По-перше, спілкування з друзями є дуже важливим каналом спілкування; завдяки цьому молоді люди дізнаються багато важливих речей, про які дорослі з тих чи інших причин їм не говорять. Наприклад, більшість інформації про секс підліток отримує від друзів, а якщо їх втрачає, його розумовий розвиток сповільнюється, а погана поведінка зростає. По-друге, це унікальна форма спілкування. Групова гра та інші форми співпраці розвивають необхідні навички для соціальних стосунків, здатність слідувати груповому навчанню, одночасно захищаючи права людини та поєднуючи особисті та суспільні інтереси.

Оскільки стосунки з однолітками за межами спільноти ґрунтуються на рівності, їх потрібно ділити та підтримувати, дитина не може розвинути якість стосунків, яка потрібна дорослим. Конкурентний характер групових відносин, недоречний у батьківських відносинах, робить їх великою школою в світі. По-третє, це особливий вид стосунків. Поняття групової приналежності,

солідарності, взаємодопомоги не тільки сприяють незалежності підлітка від дорослих, але й дають йому відчуття благополуччя і стабільності. Для самооцінки молодій людині дуже важливо, чи заслужила вона повагу і любов рідних і близьких [20].

Психологія взаємин підлітків заснована на конфлікті двох потреб: сепарації (відокремлення) і участі, тобто прагнення належати до групи чи суспільства. Часто дистанціював і усував авторитет старших. Однак це працює з друзями. Існує не тільки зростаюча потреба в спільноті, але також у просторі та особистій території та незахищеності особистого простору.

У перехідний період зміниться думка про значення таких понять, як «самотність» і «самотність». Маленькі діти часто описують певні фізичні стани («навколо нікого»), а молоді люди наповнюють ці слова психологічним змістом і не тільки негативними відгуками, а й хорошими. Чим самостійнішим і цілеспрямованішим стає підліток, тим сильніше у нього бажання і здатність жити самостійно. Однак, окрім тихої та розслаблюючої самотності, є самотність болюча та серйозна – самотність душевна та щира, відсутність спілкування та людської близькості, як позбавлення та мета [23].

За даними зарубіжних популяційних досліджень (Т. Бреннан, 1980; Е. Остров, Д. Офер, 1980) і даними клінічних досліджень, підлітки самотніші і розгубленіші, ніж дорослі. Відчуття самотності та ізоляції, пов'язане з проблемами індивідуального віку, породжує невгамовний голод спілкування та гуртування з друзями, і підлітки знаходять у суспільстві те, чого відмовляють дорослим: дозвілля, душевного тепла, уникнення нудьги, визнання власної значимості.

Коган вважає, що спілкування є основною діяльністю молоді, тому потреба в спілкуванні та спілкуванні стає групою, якої багато дітей не можуть: вони не можуть прожити з нею ні дня, ні години. , роботи немає. Особливо це бажання проявляється у хлопчиків. Однією з характеристик молодіжної групи є високий рівень рівності. Молоді люди захищають свою незалежність від старших і не виступають проти поглядів своєї групи чи своїх лідерів. Слабке і

розсіяне «Я» потребує «ми» проти якихось «вони». Крім того, все це має бути грубим і помітним.

Непереборне бажання бути «як усі» (а «всі» — тільки «твої») позначається на одязі, естетичних смаках і моделях поведінки. Підлітки можуть впоратися з цими конфліктами, стверджуючи свою індивідуальність через ідентичність.

Однак ця практика суворо охороняється, і кожен, хто наважиться, повинен бути відхилений. Основна природа суспільства полягає в тому, щоб бути більш терпимим до індивідуальних відмінностей, незгод і загальних відмінностей [25].

Слід зазначити, що особливості та типи спілкування між дівчатами та хлопцями не зовсім однакові. Це пов'язано зі ступенем дружби та характером стосунків. На перший погляд, хлопчики різного віку говорять більше, ніж дівчатка. З раннього дитинства важливіше працювати з іншими дітьми, ніж з дівчатками, разом грати в ігри тощо. Почуття причетності та зв'язку з друзями важливіше для чоловіків, ніж для жінок того ж віку.

Однак відмінності між чоловіками та жінками в рівнях соціалізації є швидше якісними, ніж кількісними. Хоча жорстокі та агресивні ігри приносять задоволення хлопчикам, вони змагаються і часто переростають у бійки. Ідеї спільної діяльності та особистого успіху в такій діяльності для хлопців важливіші, ніж симпатії до інших учасників гри. Спочатку хлопчик вибирає гарну гру, щоб виразити себе; з цією метою він зв'язався зі своїми друзями, хоча вони їх не дуже любили. Людське суспільство, як і все живе, має більше матеріалів і обладнання, ніж здається.

Відносини дівчат більш пасивні, але краще продумані і обрані. Як свідчать дані психологічних досліджень, хлопчики спочатку взаємодіють один з одним, а згодом під час ігор чи ділових стосунків у них формується і розвивається позитивне ставлення та духовна любов один до одного. Дівчата, навпаки, часто спілкуються з людьми, які їм подобаються, і теми для спільної роботи для них друга натура. З раннього дитинства хлопчики, як правило,

більш експресивні, а дівчатка більш прямолінійні; Хлопчики зазвичай грають великими групами, дівчата — по двоє та по троє.

Ж. Піаже також підкреслює той факт, що хлопчики і дівчатка не відрізняються правилами групової гри. Хлопчики більш схильні дотримуватись загальних правил і бути більш обережними та уважними, а порушення цих правил може конфліктувати з оточенням хлопця. Дівчата більш терпимі до цього, для них відносини важливіше формальних правил; Це відбивається і на структурі їх моральної свідомості: думки і судження чоловіків більш нейтральні і тверді, ніж у жінок. За даними ООН Князев (1981), для дівчат-підлітків найважливішими аспектами оцінки особистості є аспекти спілкування з іншими людьми, а для хлопців - ділові аспекти трудової діяльності [21].

Сором'язливість – одна з найпоширеніших проблем спілкування підлітків. Сором'язливість вважається «людською» рисою, тому партнеру це важко. Згідно з психологічними дослідженнями, люди, які вважають себе сором'язливими, мають слабку здатність контролювати і контролювати свою соціальну поведінку, тривожність, невротизм (не тільки у хлопців), проблеми з спілкуванням.

Сором вважається негативною якістю, і не дивно, що люди намагаються його позбутися (наприклад, за допомогою психологічної роботи). Однак сором'язливість має багато причин і часто пов'язана з іншими станами, які неможливо виправити або сприймаються як негативні.

Визначальною характеристикою багатьох досліджень домашньої психології та педагогіки є «шкільна перспектива», яка зосереджується лише на перспективі вчителя. Акцент на формальних процедурах і практиках є прямим результатом соціально-педагогічного мислення, а не чимось, що суперечить формальним правилам [26].

Студентські організації мають подвійний характер. З одного боку, це функція навчальної діяльності дорослих, тому що дорослі розвиваються і розвиваються під їх безпосереднім впливом. З іншого боку, учнівський

колектив – явище довільне, детерміноване комунікативними потребами дітей, а не вказівками дорослих. Ця подвійність відображається в подвійній структурі групи: формальна структура, визначена організаційна структура, система ділового спілкування, низка заходів і відсутність інформації, яка створюється під час свободи самовираження дітей. Шкільні класи поділяються на групи та підгрупи, які характеризуються різними характеристиками, які не збігаються.

По-перше, це соціальне розшарування, яке дуже помітне у великих містах і проявляється як у рівних матеріальних можливостях (це дуже дорого, а молодь має владу, якої немає в інших), так і у вигляді життєвого плану. рівень тиску та способи його застосування. Іноді ці групи не працюють разом.

По-друге, у школах і класах створюється певна ієрархія, яка враховує формальність учнів, їхню успішність і їхній «актив».

По-третє, влада, статус і авторитет змінюються в залежності від неформальних цінностей, визнаних серед студентів. У старшій школі особистісні відмінності більш очевидні, ніж раніше. Згідно з соціометричними дослідженнями Дж. Різниця Морено між «зірковими» та «особливими» зонами є ще більш виразною [23].

Існує кілька критеріїв, які визначають статус молоді в класному колективі.

Ізоляція важкого підлітка в класі є не тільки причиною, а й наслідком, таким як відхід від групи, ігнорування його цілей і моделей поведінки.

Залежно від стилю керівництва молодіжні групи можуть бути демократичними та авторитарними. У класі формальний лідер, який займає домінуючу позицію, не є найвпливовішою особою в групі. Зазвичай його дають не самі діти, а дорослі; Успіх його роботи залежить від можливості зустрічатися з неформальними лідерами, в даному випадку він займає чомусь не якусь посаду, а дуже впливову. У неформальних групах, незважаючи на сильну внутрішню конкуренцію, лідер є єдиною особою, що володіє реальною владою.

У малій групі дуже важлива роль лідера, який вирішує основні завдання, які постають перед групою в певних ситуаціях. Не тільки кожен може бути лідером, але й будь-хто, хто готовий діяти в цей момент. Природа лідерства полягає в тому, що роль лідера не просто «дається», а приймається. Іншими словами, лідер - це людина, яка, крім необхідної соціально-психологічної структури, має достатню мотивацію бути лідером і готова виконувати цю роль у малій групі за певних умов.

Для молоді характерна боротьба за лідерство, потреба в суспільному визнанні та індивідуалізмі, спосіб творчого пристосування до нових тенденцій суспільного розвитку. Мотивація молодіжного лідера залежить від його спілкування з ключовими людьми у вашому регіоні [29].

Підлітковий вік є періодом сильного розвитку мотиваційного поля, а ієрархічний зв'язок особистісних психологічних потреб підлітка базується на мотивації самоствердження.

Формування психологічної основи молодості відбувається на основі розвитку самосвідомості в безпосередньому спілкуванні з однолітками. Бути молодим – означає звертати увагу на молодіжне середовище. Бажання зайняти важливе місце в групі однолітків є першою спробою приватного сектора вплинути на дії в мікросередовищі, тому більшість молодих представників середнього класу - дорослих задовольняє не правильне становище, а звичне. , але з ними важко працювати . за гідність громади, просування основних функцій і права на свободу. Коли підлітки стають старшими, їх бажання спілкуватися перетворюється на бажання слави. Ця динаміка характеризується постійними змінами соціальної поведінки та нестабільністю молодих людей і формуванням відносин між молодіжними групами. Підлітки грають, щоб похизуватися та продемонструвати всім (особливо одноліткам) свій статус.

Прийшовши до висновку, що лідерами аварійних груп є багато молодих людей, які не використовують свої лідерські здібності в школі, І. С. Полонський дослідив позицію 30 неформальних лідерів (які мають найвищий авторитет на вулиці) у своїх класах. Основної різниці між старшокласною та

вуличною позицією молоді ще не видно, але вона помітна у VIII класі, а в IX-X класах чітко помітні статусні відмінності: чим вищий статус несподіваний. група, мінімум у дійсній групі класу. Ця різниця в авторитеті та критеріях оцінки лідерів у школі та поза нею створює психологічні та навчальні проблеми [33].

Більшість молодіжних груп задовольняють потреби дорослих у вільному та неформальному спілкуванні. Вільне спілкування – це не лише проведення вільного часу, а й самовираження, встановлення нових зв'язків, придумування чогось близького та унікального. Відносини молодих людей на початку дуже широкі і потребують постійної зміни ситуації та кола учасників (приналежність до компанії підвищить довіру молодій людині та дасть їй більше можливостей для самовираження).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Соціалізація молоді, процес засвоєння та застосування соціальних норм і відносин, є частиною подвійного процесу соціалізації та індивідуалізації та, зрештою, стає основою для творчості. Молоді люди не пристосовуються до норм соціальної поведінки та духовних цінностей, прийнятих однолітками та оточенням, а й вириваються та створюють індивідуальні способи реалізації власних соціальних норм.

Соціалізація молоді відбувається у взаєминах дорослих і однолітків. Їхня роль у становленні характеру молоді неоднакова за якістю. Якщо у спілкуванні з дорослими підліток засвоює основні критерії оцінки, цілі поведінки, завдання, способи аналізу навколишнього середовища, прийоми роботи, то спілкування з друзями є формою самоаналізу в особистому просторі. в деяких моральних дилемах. Друзі, з якими спілкується дитина, впливають на розвиток її особистості. У контексті спілкування з однолітками підліток завжди акцентуватиме увагу на необхідності застосування поведінкових методів навчання.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ОТОЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Організація та хід емпіричного дослідження

Ми сформуваємо комплекс діагностичних досліджень, вивчивши багато методик, які дозволяють вивчити вплив сімейного виховання на формування особистості молоді. До неї входять Тест-опитувальник про ставлення батьків до дітей А. Я. Варги і В. В. Століної, методика проєкції «Сімейна кінетична картина» та анкета соціалізації підлітків «Моя сім'я». Досліджували вплив стилю сімейного виховання на розвиток особистості молоді в ліцеї у II кварталі 2022-2023 років. Серед студентів 9-11 класів ліцею (24 9-клас, 24 10-клас, 26 11 - клас).

Для визначення домінуючого стилістичного прийому А.Й. Варган та В.В. Століної Тест-опитувальник про ставлення батьків до дітей (Додаток Б). Експериментальна структура створена на основі математичних значень основних факторів: «прийняття-відмова», «співпраця», «симбіоз», «авторитарна надсоціалізація», «дрібний невдаха». Шкала «прийняття-відкидання» відображає емоційне ставлення до дитини. Один показник показує, що батьки люблять свою дитину такою, якою вона є, поважають індивідуальність дитини, проводять з нею багато часу, поважають її інтереси та плани. В іншому вимірі батьки виховують свою дитину непристосованою до життя, їм здається, що дитина не досягне успіху, вони переживають у ставленні до неї сум, злість тощо. Шкала «Кооперація» показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені планами дитини, намагаються допомогти, співчують їй, високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують

гордість за неї, намагаються стати на її бік з будь-яких питань. Шкала «Симбіоз» відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною, батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, захистити її від труднощів, постійно відчують занепокоєння за життя дитини. Шкала «Авторитарна гіперсоціалізація» відображає налагоджену форму керування поведінкою дитини. Батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог, за вияв власної думки дитину карають, слідкують за досягненнями дитини, її індивідуальними особливостями, думками тощо. Шкала «Маленький невдаха» відображає особливості виховання й розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою, непристосованою; інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими; дитину вважають неуспішною та схильною до поганих вчинків; батьки не довіряють своїй дитині і через це намагаються захистити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії [30].

Метод «кінетичної картини сім'ї» (KMS) дає велику кількість інформації про суб'єктивну сімейну ситуацію випробовуваних; допомогти визначити сімейні стосунки; з'ясувати, що викликає у нього тривогу і проблеми; Він показує, як бачать людей з діагнозом інші члени родини, яку позицію вони займають у сімейних стосунках тощо.

Анкета соціалізації підлітків «Моя сім'я» дозволила визначити ступінь прояву таких параметрів, як жорсткість-гнучкість виховного підходу до сімейного виховання; виховання самостійності та ініціативи; домінування матері або батька; ставлення до школи та вчителів; жорсткість-гнучкість методів навчання; сімейні відносини: неприязні чи теплі; взаємодопомога в сім'ї, наявність чи відсутність родинних справ; спільність інтересів; рівень благополуччя стосунків у сім'ї [34].

2.2. Експериментальне дослідження впливу стилю сімейного виховання на становлення особистості підлітків

На основі теоретичних досліджень та експериментальних результатів досліджуваної проблеми нами розроблено технологічну модель взаємодії сім'ї у формуванні особистості підлітка.

При реалізації моделі увага приділялася трьом напрямкам спілкування з батьками: психологічному, педагогічному, соціально-педагогічному.

Психологічна складова враховує основні етапи розвитку молоді та закономірності в сім'ї; Аналіз вікових психопедагогічних факторів у формуванні особистості молоді. Освітня складова включає підвищення освітнього рівня батьків, особливо отримання базових відомостей про форми, методи, засоби і прийоми навчання; вибрати оптимальні засоби навчання; уміння аналізувати виховні ситуації тощо. Соціально-педагогічна мета полягала в організації роботи, яка допомагає батькам розв'язувати різноманітні проблеми сімейного виховання та виявляти типові сімейні кризові ситуації. та розробити рекомендації щодо вирішення конфліктних ситуацій.

За тестом Варги-Століної батьківського ставлення до підлітків вдалося визначити виділену нами модель батьківського ставлення.

Значний відсоток батьків, 24,2%, вважають підлітка трохи невдахою і вважають його незрозумілою істотою. Батьки бачать своїх дітей непристосованими, незалежними та відкритими для поганих впливів. У зв'язку з цим вони намагаються захистити підлітка від труднощів життя й суворо контролювати його дії. 21,4% батьків авторитарні у ставленні до своїх дітей підліткового віку («авторитарна гіперсоціалізація»), ставлять до підлітка жорсткі вимоги, які формують у нього аналогічний спосіб взаємодії з людьми, пасивність. Усе це обмежує автентичний особистісний розвиток підлітка. Проявляють гіперопіку 29% респондентів («симбіоз»), що характеризується пильною увагою й турботою про підлітка, тотальною опікою не лише його

зовнішніми діями та поведінкою, а й прагненнями заволодіти його інтимними переживаннями.

Аналіз результатів шкали «Прийняття-відмова» показує, що 12,4% батьків розбиті емоційним переживанням підлітків та шукають нові шляхи розвитку самооцінки та дорослих почуттів. Батьки отримують базову інформацію про потреби молодих людей, поведінку, навички спілкування, дисципліни та контролю за поведінкою дитини.

13% респондентів мають «кооперативну» позицію, тобто батьки цікавляться планами дитини, допомагають стараннями, цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини. (див. рис 2.1).

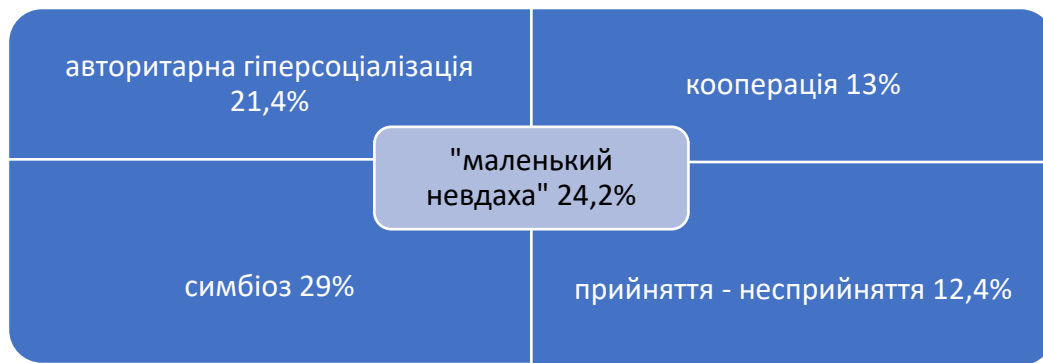

Рис.2.1. Стилi батьківського ставлення до підлітків (у %)

На мій погляд, найбільш оптимальними є типи батьківських стосунків «прийняття» та «кооперація». До нейтрального рівня можна віднести батьківські стосунки за типом «симбіоз». Негативним вбачаємо високий рівень прояву ставлення за типом «авторитарна гіперсоціалізація» та «маленький невдаха».

Продіагностувавши 74 студентів за допомогою опитувальника «Моя сім'я», можна констатувати: благополучним рівнем "маленький невдаха" 24,2% авторитарна гіперсоціалізація 21,4% симбіоз 29% кооперація 13% прийняття-неприйняття 12,4% стосунків у сім'ї характеризується 26% опитаних дітей, менш благополучним – 27%, задовільним рівнем – 30%,

неблагополучним рівнем стосунків у сім'ї характеризується 17% опитаних студентів.

Даний опитувальник дозволив визначити одного з батьків, виховний вплив якого є домінантним. З'ясовано, що в більшості сімей роль вихователя належить матері (80,6%), сім'ї, у яких провідна роль у вихованні належить батькові, становлять 9,7%, обом батькам – 9,7%. Це призводить до дефіциту батьківської опіки та контролю в процесі зростання та становлення дітей. Порівнюючи результати, отримані за допомогою методик «Моя сім'я» та тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей Варги - Століна, було констатовано, що в сім'ях із типом батьківського ставлення «маленький невдаха» та «авторитарна гіперсоціалізація» переважають задовільний та неблагополучний рівні стосунків в сім'ї. Типу батьківського ставлення «прийняття», «кооперація» відповідає благополучний рівень стосунків батьків з підлітками, у сім'ях з типом батьківського ставлення «симбіоз» переважають благополучний та задовільний рівні взаємин (див. табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Залежність рівня стосунків в сім'ї від типу батьківського ставлення до дитини

Рівень стосунків в сім'ї	Тип батьківського ставлення					Всього учнів	%
	Прийняття	Кооперація	Симбіоз	Авторитарна гіперсоціалізація	Маленький невдаха		
Благополучний	6	6	6	1	-	19	26 %
Менш благополучний	2	3	7	3	5	20	27 %
Задовільний	1	1	6	7	7	22	30 %
Неблагополучний	-	-	3	5	5	13	17 %
Всього, учнів	9	10	22	16	17	74	100

За результатами методики «Сімейна кінетика» 45 відсотків сімей з підлітками мають сприятливі умови та нормальний психологічний клімат. На

малюнках, намальованих учнями, зображені всі члени сім'ї, в центрі малюнка дитина оточена батьками, все акуратно і ретельно намальовано, усміхнені обличчя дорослих і дітей і відчуття спокою. постава і рух. Проте 55% сімей по-різному визначають девіацію стосунків, що негативно позначається на особистісному розвитку підлітка. У цьому розділі містяться фотографії, доступні деталі та відсутні частини тіла зниклих безвісти членів сім'ї, засмучених іноземних підлітків, які вороже ставляться до дорослих через хвилювання. У 5% сімей погане спілкування між батьками. Ця група зображень вороже ставиться до батьків, створюючи страх на обличчях дітей, використовуючи темні кольори для створення емоційної напруги та малюючи деталі, такі як витягнуті руки та пальці.

Аналіз результатів опису симптомокомплексу показав, що сприятливі сімейні умови виявлені у 40% випадків, конфліктність виявлена у 15% випадків, тривожність – у 15%, слабкий комплекс – у 25%, виявлена ворожість для 5% досліджених сімей (див. рис. 2.2).

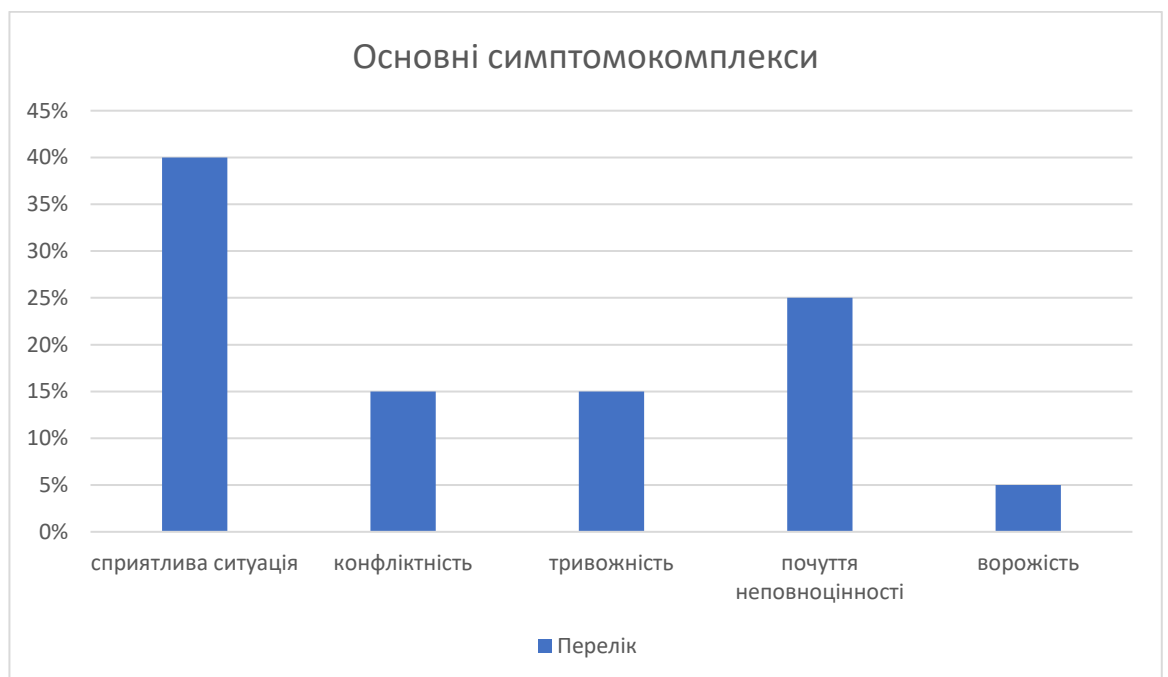

Рис. 2.2. Гістограма основного симптомокомплексу проективної методики «Кінетичний малюнок сім'ї» (%)

Отримана інформація опитування «Моя сім'я» про ставлення батьків і підлітків співвідноситься з інформацією проєкційної методики «Кінетичний образ сім'ї». Після формувальної фази навчального експерименту було проведено контрольні зрізи за допомогою діагностичних методів, які використовувалися в дослідженні (див. рис. 2.3 і 2.4).

Рис. 2.3. Сегметограма рівнів стосунків у сім'ї за результатами констатуючого та формуючого експериментів (%) (лютий)

2.4. Сегметограма рівнів стосунків у сім'ї за результатами констатуючого та формуючого експериментів (%) (квітень)

Проведена експериментальна робота показала, що вплив батьків на поведінку підлітка приніс позитивні зміни в цілому. Помітною стала тенденція до покращення рівня сімейних стосунків. Якщо 25% сімей мали щасливі

стосунки до дизайн-тесту, 27% були щасливі, а після роботи 33% і 32% отримали показники.

2.3. Практичні рекомендації щодо оптимізації процесу формування особистості підлітка

Підлітковий вік – час змін, молодь вразлива і часто потрапляє в пастку поганої поведінки, що призводить до серйозних проблем у житті дорослих. У багатьох випадках батьки не можуть порадити своїм дітям щось, щодо проблемної поведінки.

Розглянемо більш детально, з якими труднощами стикаються підлітки і як батьки можуть їх вирішити [37].

Підлітковий вік нелегкий для дітей та їхніх батьків. Єдиний спосіб подолати виклики цього року — знати все і бути готовим. Ось наприклад деякі проблеми, з якими стикаються підлітки.

1. Фізичні зміни

Зміни в організмі підлітка викликані гормональними змінами

- Жіночі груди ростуть і спочатку можуть відчувати дискомфорт;
- Дівчата починають розуміти своє тіло;
- Хлопчики втрачають голос і росте волосся на обличчі Це найпоширеніша зміна, яка спостерігається під час статевого дозрівання;
- Прищі – найпоширеніша проблема підлітків;
- Зростання м'язів в підлітковому віці;
- Посилює запах тіла;
- У дівчаток починається менструація.

Поради:

- Найкращий спосіб допомогти вашій дитині впоратися – це поговорити з нею про зміни;

- Поясніть, що фізичні зміни є нормальним явищем для підлітків Це знає кожен молодий чоловік;

- Допоможіть підлітку адаптуватися до змін: усвідомлюйте зміни та допоможіть їм зрозуміти їх

- Навчіть дітей здоровому харчуванню та фізичним вправам Це збереже його здоров'я і хорошу форму.

2. Емоційні зміни

Гормональні зміни — це не тільки фізичні, а й емоційні зміни підлітків.

- Підлітки зазвичай дуже чутливі (також пов'язано з гормонами);

- Дівчата-підлітки носять брекети і часто комплексують із за цього;

- У хлопчиків і дівчаток різні емоційні характеристики;

- Фізичні зміни, що впливають на самооцінку підлітків;

- У підлітковому віці діти відчують, що вони нижчі за інших або, навпаки, що вони кращі за інших;

Поради:

Підлітковий вік пов'язаний з постійними емоційними змінами. Це нормально. Ви можете допомогти своїй дитині уникнути депресії.

- Допоможіть молодим людям подбати про себе;

- Заохочуйте дитину до вправ. Заняття спортом підтримують рівень серотоніну, «гормону щастя» організму, який відповідає за позитивні емоції;

- Заохочуйте дитину до розмови. Слухайте і не судіть. Якщо вона не готовий до цього, то не наполягайте на цьому;

- Поговоріть зі своїм підлітком про те, як ви провели свою молодість Це допомагає дитині зрозуміти, що відчувати емоції – це нормально;

- Заохочуйте дітей робити те, що їм подобається, щоб творчо направляти свої емоції.

3. Зміна поведінки

Емоції підлітка можуть призводити до імпульсивних дій, які завдають шкоди йому або оточуючим. У підлітків спостерігається неспокійна поведінка, яка зберігається протягом усього цього періоду

- Підлітковий вік — це період боротьби дітей за незалежність. Вони ставлять під сумнів правила, встановлені їхніми батьками, і роблять все, що їм заманеться;

- Мозок підлітка швидко змінюється;

- Гормональні зміни у чоловіків-підлітків можуть спричинити дисбаланс організму. Вони люблять чути гучні голоси;

- Незалежні підлітки люблять пробувати нове і ризикувати. Це можна побачити в ірраціональній поведінці;

- Іноді тиск з боку однолітків і необхідність дотримуватися правил компанії породжує погану поведінку молоді, яку важко змінити;

- Природа молодості змінюється. Можливо, вам не подобається одяг чи зачіска вашої дитини;

- Найстрашніше для підлітка — це спілкуватися з поганими друзями та виробляти шкідливі звички;

- Однією з найпоширеніших поведінкових проблем підлітків є брехня;

- Підлітки брешуть, щоб уникнути конфлікту чи страху з батьками [40].

Поради:

- Проблеми поведінки підлітків можуть бути дуже важкими для батьків, але пам'ятайте, що це тимчасове природне явище;

- Важливо переконати підлітка виправити свою поведінку Розмовляти з ним, слухати, не критикувати, бо це погіршить ситуацію;

- Дайте дитині зрозуміти, що ви любите її такою, яка вона є. Заохочуйте її не бути схожою на інших і бути собою;

- Пам'ятайте, що молоді люди мають почуття і потребують вашої підтримки та допомоги: кажіть їм, коли відчуваєте біль, гнів, ревності тощо. Ваша порада допоможе йому впоратися з емоційними проблемами;

- Якщо ви відчуваєте, що ваша дитина поганий друг, вам слід втрутитися. Однак пам'ятайте, що підлітки чутливі і можуть серйозно сприймати критику.

4. Куріння, зловживання алкоголем і наркотиками

Молоді люди легко піддаються впливу. Паління, вживання алкоголю та наркотиків є одними з найбільших проблем, з якими стикаються батьки маленьких дітей у всьому світі.

- У багатьох випадках молодь намагається вживати тютюн, алкоголь і наркотики через тиск однолітків;

- Схильність до ризикованої поведінки спонукає багатьох молодих людей пробувати алкоголь і наркотики до досягнення повноліття;

- Якщо ви не припиняєте «мотивацію», це стає поганою звичкою;

- Якщо батьки підлітка курять або вживають алкоголь, це приклад поганий;

- Самовпевненість і потреба виглядати «круто» можуть спонукати підлітків до вживання алкоголю чи наркотиків;

- Якщо ваш підліток схильний до вживання алкоголю та куріння, ви можете спробувати.

Поради: [41].

- Зверніть увагу на поведінку дитини. Зверніть увагу на її настрій, сонливість або різкі зміни настрою;

- Не контролюйте свою дитину та не звинувачуйте її в чомусь поганому. Заохочуйте її бути чесною та висловлювати свої почуття. Поговоріть з нею про проблему;

- Якщо дитина не хоче з вами розмовляти, лікарі можуть поставити запитання, щоб дізнатися, чи вживає дитина алкоголь чи наркотики;

- Зверніться за медичною допомогою, якщо ситуація важка.

5. Порушення в навчанні

Підлітковий вік – це період, коли діти закінчують школу і готуються до вступу до вищого навчального закладу. Вони більше займаються навчанням

- Невдача в університеті може призвести до депресії та тривоги у молодих людей;

- Бажання вчитися, працювати з вчителями, домашні завдання виняткові;

- Заважання дітям у школі може призвести до поганої поведінки та стресу підлітка.

Поради:

- Підтримуйте інтерес дітей до навчання Вони хочуть досягти успіху в житті;

- Слід зменшити кількість домашніх завдань, щоб молодь могла зосередитися на навчанні;

- Здорове харчування та фізичні вправи можуть допомогти молодим людям залишатися сильними та гнучкими;

- Якщо ви відчуваєте, що дитині дуже важко виконувати завдання та вчителя, зменшіть їх. Молодь нетерпляча, тому швидко втомлюється.

6. Проблеми зі здоров'ям

Підлітки часто вразливі - емоційно та фізично. Якщо вони не будуть належним чином піклуватися про своє харчування та здоров'я, вони страждатимуть від багатьох захворювань

- Молодь завжди зайнята. Між заняттями не встигає ні відпочити, ні добре поїсти, тому не наїдається;

- Підлітки, особливо дівчата, мають розлади харчування. Дівчата турбуються про свій зовнішній вигляд і вагу, що може призвести до анорексії та булімії;

- Підлітковий стрес може викликати анорексію або безсоння;

- Відсутність здорового харчування та фізичних вправ часто є причиною захворювань. Це трапляється, наприклад, при вживанні дитиною висококалорійної їжі, фастфуду та газованих напоїв.

Поради: [41].

Батьківська увага та підтримка можуть допомогти підліткам подолати проблеми зі здоров'ям і створити здоровий спосіб життя. Будьте зразком для наслідування та заохочуйте свою дитину харчуватися здорово, займатися спортом і висипатися.

- Переконайтеся, що ваш підліток отримує достатньо поживних речовин.
Зверніть увагу на харчування дитини;

- Надання молоді емоційної та фізичної підтримки. Це допоможе їй подолати проблему.

7. Психічні проблеми

Дослідження показують, що у 50% дорослих психічні захворювання починаються до 14 років. Третина молодих людей, які помирають від депресії, є самогубцями, тому якщо у вашої дитини проблеми з диханням, безсоння або втрата інтересу, вам слід звернутися за професійною допомогою.

- Підлітки часто борються з проблемами мудрості та самоповаги. Підлітки відчують себе неповноцінними, іншими або кращими через образ свого тіла та прийняття;

- Низька успішність і низька освіта знижують інтерес молодих людей, вони вважають себе поганими;

- Депресія є однією з найпоширеніших проблем психічного здоров'я підлітків;

- Хронічний стрес може викликати у підлітків депресію та проблеми з керуванням перепадами настрою;

- Розлади харчової поведінки пов'язані з проблемами психічного здоров'я, особливо серед молодих людей, які мають низьку самооцінку і готові зробити все, щоб змінити свою поведінку.

Рекомендації

Незважаючи на те, що дратівливість і перепади настрою поширені серед підлітків, це не єдині симптоми проблем із психічним здоров'ям у дітей цього віку. Визначити симптоми таких проблем може бути важко, і іноді потрібна допомога професіонала

- Будьте здорові та розмовляйте з підлітком про свої проблеми, що може допомогти запобігти депресії;

- Підлітки з частими змінами настрою повинні звернутися за професійною допомогою;

- Іноді молодій людині сумно самотній вдома, це нормально – з друзями чи в школі. Поговоріть з вчителями та друзями вашого підлітка про їхні почуття. Однак, якщо є привід для занепокоєння, з ним потрібно розібратися;

- Не ігноруйте почуття дитини, тому що це погіршить ситуацію;

- Заохочуйте дитину розмовляти з вами. Поговоріть самі з собою. Якщо ви думаете, що вашому підлітку буде важко розмовляти з вами, поговоріть з ним у машині, а не віч-на-віч.

8. Знайомства та стосунки

Підлітки, як правило, приваблюють осіб протилежної статі. У цей час їхні гени починають розвиватися. Підлітки стикаються з труднощами в різних соціальних ситуаціях.

- Молоді люди шукають свою ідентичність, взірці для наслідування вдома чи в районі проживання;

- Те, що молоді люди вважають правильним і неправильним, вони багато в чому плутаються;

- Підліткам потрібен час, щоб навчитися і прийняти сексуальність. Хлопчики та дівчатка мають «дивні» почуття до протилежної статі і не знають, що робити.

- Діти починають зустрічатися в підлітковому віці, вони не хочуть спілкуватися з батьками;

- Ще одним важливим аспектом суспільного життя молоді є конкуренція, яка змагається за все, демонструє той чи інший рівень її самооцінки;

- Підлітки можуть плутати у своїх думках і почуттях щодо сексу. Вони часто відчують провину;

- Розширюється коло спілкування молоді: вони спілкуються з друзями, по телефону, в соціальних мережах тощо.

Поради:

- Знайомства та стосунки є делікатною темою, про яку молоді люди не люблять говорити. Не соромтеся. Якщо ви обговорюєте це зі своїм підлітком, робіть це з упевненістю та розумінням;

- Зрозумійте, що ваш підліток проводить більше часу з друзями, ніж ви. Скажіть їм, щоб вони не були поруч, коли ви їм потрібні;

- Напишіть про свій досвід спілкування з підлітками.

9. Сексуальне здоров'я та хвороби

Розвиток другої статі серед молодих людей демонструє інші характеристики та спонукає їх досліджувати своє тіло.

- Цього року у підлітків може бути перший поцілунок, перший повільний танець, перше побачення тощо;

- Без нагляду батьків підліток може почати спати раніше, ніж він буде готовий. Така ситуація може призвести до небажаної вагітності. Це одна з найбільших проблем, з якою стикаються дівчата-підлітки.

Поради::

- Розмовляйте з дитиною про секс. Ви повинні пояснити їй важливість безпечного сексу;

- Гормональні зміни роблять підлітків активнішими. Тому важливо говорити з підлітком про наслідки незахищеного сексу та про те, як це впливає на його подальше життя;

- Навчання – єдиний спосіб запобігти підлітковій вагітності та ЗПСШ.

10. Інтернет-залежність

Поява соціальних мереж багато в чому змінила стосунки між людьми. Молодь дуже залежна від Інтернету.

- Підлітки годинами розмовляють по телефону, спілкуються в соціальних мережах або просто граються;

- Підлітки, які користуються Інтернетом, мають менше друзів і менше спілкуються. Вони ізольовані, перш ніж їх помітять;

- Інтернет-залежність знижує фізичну активність молоді. Це призводить до поганого ставлення та малорухливого способу життя;

- Інтернет-залежність може мати негативний вплив на успішність молоді.

Поради:

- Якщо підліток багато часу проводить за комп'ютером, це не означає, що він залежний від Інтернету. Але він може добре ним користуватися, коли сидить перед комп'ютером;

- Не забороняйте молоді користуватися Інтернетом. Дитині важко хотіти побути наодинці з великим світом. Натомість заохочуйте сина чи доньку до чогось іншого;

- Ви можете контролювати дитину, але можете розсердитися. Пам'ятайте, що вона вже не дитина і вона має право приймати власні рішення. Заохочуйте дітей приймати правильні рішення, але не за них;

- Організуйте заходи, які дозволяють дитині безпосередньо спілкуватися з іншими людьми, наприклад сімейні обіди;

- Обмеження використання електронних пристроїв удома. Наприклад, виділіть підліткам час для користування мобільними телефонами. Крім того, тримайте телефон подалі від спальні, оскільки він може порушити їхній режим сну.

11. Злість і жорстокість

Булінг в основному вражає маленьких дітей . Ростуть м'язи, голос стає гучнішим, починаються швидкі стрибки росту. Разом з цим мозок стає слабшим.

- Підлітки часто б'ються в школі;

Найгірше те, що підлітки починають знущатися над друзями. Це крок, який веде до великої проблеми.

- Молодь може приєднатися до поганих компаній і займатися незаконною діяльністю;

Антисоціальна поведінка підлітків може мати серйозні наслідки. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, 180 молодих людей у всьому світі щороку помирають через насильство з боку однолітків.

Поради:

- Навчіть дитину бути доброю та турботливою у спілкуванні з оточуючими людьми, щоб уберегти молодь від прояву гніву;
- Розвивайте в дитині емпатію. Будьте для неї хорошим прикладом;
- Намагайтеся захистити свою дитину від насильницьких фільмів, книг і телевізійних шоу, коли вона не розрізняє добро і зло:
- Забезпечте дітям ігри та рухову діяльність для подолання негативних емоцій. Роблячи це, коли він знаходить відповідний спосіб виразити свій гнів, він знає, що гнів – це добре.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз впливу сім'ї на формування особистості молоді свідчить про те, що сім'я в історії розвитку людства була складним і унікальним інститутом соціального виховання, який відображає всі зміни суспільного життя. Завдання сім'ї - виховувати підростаюче покоління, передавати дітям суспільно-історичний досвід людства, готувати їх до свідомого дорослого життя.

Доведено, що найбільший вплив на процес формування особистості підлітка має сімейне оточення, незважаючи на те, що дитина переходить у новий вік і змінюється зміст, методи та стиль виховного спілкування в родині. Самі молоді люди активно зосереджуються на спілкуванні з однолітками.

Встановлено, що стиль виховання є найважливішим фактором, який впливає на становлення особистості молодої людини. Авторитарні, демократичні, ліберальні та традиційні стилі та методи сімейного виховання по-різному впливають на молодь.

За результатами діагностичних досліджень ми розробили та впровадили експериментальну технологію взаємодії сім'ї та університету.

Експериментальна технологія включає психолого-педагогічну та соціально-педагогічну складові. Технологічна модель включає багато форм і методів (лекції, бесіди, аналіз педагогічної літератури, вирішення педагогічних задач, педагогічні бліц-олімпіади, дискусійні клуби), організацію підтримки батьків у вирішенні різноманітних проблем сімейного виховання та розвитку.

Аналіз результатів формуючого тесту засвідчив позитивну динаміку сімейних стосунків, що позитивно впливає на особистісний розвиток молоді. Це підтверджує ефективність запропонованої технологічної моделі.

Проведені дослідження не охопили всі аспекти цієї багатогранної проблеми. Зокрема, необхідні подальші дослідження для визначення освітніх контекстів і сімейних освітніх пріоритетів. З метою підвищення виховної

здатності батьків до сімейного виховання дітей необхідно приділити увагу розвитку системи комплексної спеціальної освіти батьків.

Підлітковий вік (від 11–12 до 14–15 років) — це ціла епоха в житті людини, період суттєвих змін у фізіологічному і психічному розвитку, в соціальному статусі, у формах поведінки.

Відчуваючи себе іншим (новим і дорослим), підліток вимагає, щоб і дорослі визнавали це. Ставлення підлітків до дорослих є суперечливим: підліток прагне бути незалежним від оцінок і суджень дорослого, від його волі і влади над собою, від контролю й опіки, і в той же час дорослий необхідний підлітку як порадник, старший товариш, люблячий батько, знаючий учитель.

Без дорослого підлітку практично неможливо зорієнтуватися у заплутаному світі людських взаємин, не знайти меж між добром і злом, не розібратися в собі. Підліток шукає в дорослому зразків незалежно від того, які саме (позитивні чи негативні) зразки для нього є привабливими.

Чим старшим стає підліток, тим болючішою є його боротьба з дорослими за свою свободу. Він сам хоче визначати свій спосіб життя, інтереси, форми відпочинку. З віком він стає все більш нетерплячим до авторитарного стилю учителів і батьків, до моралізаторства дорослих, нав'язування йому уявлень про те, що корисно, а що шкідливо.

Батькам, які виховують підлітків, доводиться бути більш гнучкими: змінювати свою позицію під час переходу їх дитини від молодшого шкільного віку до підліткового, допомагати їй соціалізуватися, здобувати автономію, самовизначатися. Дорослий змушений розв'язувати, здавалося б, несумісні задачі: оберігати підлітка і надавати йому свободу, готувати його до самостійного життя і постійно спостерігати за ним.

ВИСНОВКИ

На підставі узагальнення теоретико-методологічного аналізу проблеми стресостійкості особистості у юнацькому віці та проведених емпіричних досліджень ми можемо зробити такі висновки.

1. З'ясовано, що за даними зарубіжних наукових досліджень і даних клінічних досліджень, особистість у підлітковому віці є більш самотньою та розгубленою, ніж особистість зрілого віку. Почуття самотності та ізоляції, пов'язане з проблемами індивідуального віку, породжує невгамовну жагу спілкування та гуртування з друзями, і підлітки знаходять у суспільстві те, чого дорослі заперечують: дозвілля, душевну теплоту, уникнення нудьги, визнання власної значущості.

Підлітковий вік є періодом сильного розвитку мотиваційного поля, а ієрархічний зв'язок особистісних потреб підлітка-психологічного будується на мотивації самоствердження.

2. Встановлено, що велику роль у становленні особистості підлітка відіграє соціальне середовище, стосунки з дорослими, громада. Найкраще в підлітках – це їх бажання бути незалежними. Зрілість і самостійність викликають у підлітка самозацікавленість і прагнення до самопізнання.

У підлітковому віці швидко розвивається почуття власної гідності, з'являється самолюбство. Потреба в незалежності проявляється у всьому: навчанні, роботі, виборі друзів. Молоді люди намагаються самостійно приймати важливі рішення і починають вміти захищати свої думки, почуття та рішення.

Підлітки мають дві системи спілкування з однолітками та дорослими, виявляючи себе різними способами. Так, вдома підліток тихий, слухняний, лідер серед однолітків, балакучий тощо. Це слід враховувати при розробці виховного підходу до молоді.

Підлітковий розвиток – це баланс для дорослих. Молодь хоче працювати і відчувати себе дорослими, мати такі ж права і можливості, як і дорослі. Це

рівняння старіння може бути не завжди очевидним, але його може наслідувати друг або старий друг, який відчув певні аспекти старіння. Дорослі несуть відповідальність за такі практики, як-от прямий контакт з дорослими, партнерство, діяльність і діяльність.

3. Проведення емпіричних студій засвідчило, що вплив батьків на поведінку підлітка приносить позитивні зміни в цілому. Помітною стала тенденція до покращення рівня сімейних стосунків.

З'ясовано, що в більшості сімей роль вихователя належить матері (80,6%), сім'ї, у яких провідна роль у вихованні належить батькові, становлять 9,7%, обом батькам – 9,7%. Це призводить до дефіциту батьківської опіки та контролю в процесі зростання та становлення дітей. Наприклад порівнюючи результати, отримані за допомогою методик «Моя сім'я» та тесту-опитувальника батьківського ставлення до дітей Варги - Століна, було констатовано, що в сім'ях із типом батьківського ставлення «маленький невдаха» та «авторитарна гіперсоціалізація» переважають задовільний та неблагополучний рівні стосунків в сім'ї.

4. Запропоновані практичні рекомендації, що спрямовані на оптимізацію впливу дорослих на відносини з підлітками. Особистісні риси підлітків можна точно описати двома словами - прагнення до незалежності. Це накладає відбиток на всі аспекти особистості, поведінки та емоцій. Батькам, які виховують підлітків, доводиться бути більш гнучкими: змінювати свою позицію під час переходу їх дитини від молодшого шкільного віку до підліткового, допомагати їй соціалізуватися, здобувати автономію, самовизначатися. Дорослий змушений розв'язувати, здавалося б, несумісні задачі: оберігати підлітка і надавати йому свободу, готувати його до самостійного життя і постійно спостерігати за ним. Батьки, як ніхто повинні розуміти свою дитину та підтримувати її. Якщо батьки будуть більш уважними до своїх дітей, то проблем стане набагато менше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеєнко Т. Ф. Вихівний потенціал сім'ї в сучасних умовах / Т. Ф. Алексеєнко // Український соціум. - К., 2008. - С. 63-67.
2. Атемасова, О. А. Агресивна дитина: як їй допомогти / О. А. Атеммасов. - Х.: Вид-во «Ранок», 2010. 127 с.
3. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен / А.В. Андрейко // Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [За ред. академіка С.Д. Максименка]. – К. : Міленіум, 2006. – № 29. – С. 78-82.
4. Авдєєва Н.А. Взаємини підлітка в сім'ї / А.Н. Авдєєва / Виховання школярів. - 2005 .- № 7. - С. 17-22
5. Ануфрієва Н. М. Психологія конфлікту: Навч. Посібн. – К.: Інститут післядишньої освіти КНУ, 2005. – 101 с.
6. Божович Л. І. Особистість та її формування в дитячому віці/Л. І. Божович. - М.: Просвітництво, 1998. - 464 с.
7. Бодалев А. А. Загальна психодіагностика / А. А. Бодалев, В. о. Столін, В. С. Аванесов та ін; під ред. А. А. Столина. - СПб.: Мова, 2000. - 440 с.
8. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї / О.І. Бондарчук. – К. : МАУП, 2001. – 96 с.
9. Божик Л.М. Підліток на шляху до себе // Шкільний світ. – 2000. – №5. – С. 2.
10. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтовань підхід : теоретико-методологічні засади : Навч.-метод. видання/І. Д. Бех.- К.: Лібідь, 2003. - 280 с.
11. Бех І. Д. Зростити моральну особистість – головна турбота / І. Д. Бех //Дошкільне виховання. – 2015. - №4. – С. 6-8.
12. Бех І. Психологічний супровід особистісно орієнтованого виховання // Початкова школа. – 2003. – №3. – С.1-6.

13. Бодальов О. О. Психологія про особистість / О. О. Бодальов. - М., 1988. -188 с.
14. Бодальов А. А., Столін В. В. та ін. Сім'я в психологічній консультації: Досвід та проблеми психологічного консультування / За ред. А. А. Бодальова, В. В. Століна; Науч-дослід. ін-т загальної та педагогічної психології Акад. пед. наук СРСР. - М.: Педагогіка, 1989. - 208 с.
15. Боришевський М. Й. Сімейне виховання як гарант морального становлення особистості / М. Й. Боришевський // Початкова школа. – 1995. – №4. – С. 4-5.
16. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія / І. С. Булах. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с
17. Вікова та педагогічна психологія : Навч. посіб.. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. – К. : Просвіта, 2001. – 416с.
18. Вікова і педагогічна психологія : Навч. посіб.. /О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – 2-е вид., допов. - К.: Каравела, 2009. – 400 с.
19. Власова О. І. Педагогічна психологія / О. І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
20. Гарькавець С. О. Психологія підліткової віктимності /С. О. Гарькавець. – Луганськ: Вид-во СНУ ім В. Даля, 2013. – 175 с.
21. Горностай П. П. Психологія особистості: Словник-довідник/ [за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко]. – К. : Рута, 2001. – 320 с
22. Гаміна Т. С. Педагогіка сімейного виховання : Навчальний посібник / Т. С. Гаміна, О. Ю. Гончар. – Луганськ : Альма-матер, 2012. – 523 с.
23. Гіппенрейтер Ю. Б. Спілкування з дитиною. Як? / Ю. Б. Гіппенрейтер. – Москва, 2009. – 240 с
24. Денисов І. Г. Усвідомлення підлітками особистісних можливостей як чинник профілактики асоціальної поведінки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ігор Геннадійович Денисов. – К., 2014. – 20 с.

25. Дудкевич Т.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності: 2-ге вид. [навч. посіб.] ... Т.В. Дудкевич, О.В. Савицька. - К. : Центр учбової літератури, 2007.
26. Дмитренко А. К. Психологія сімейного виховання / А. К. Дмитренко, П. Є. Мармазинська, О. С. Тарновська. – Чернівці : Прут, 2001. – 280 с.
27. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. —Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2001. — 112 с. ББК 88.37.
28. Заброцький М. М. Основи вікової психології, навч.посіб./ М. М. Заброцький.- Т.: Богдан. - 2006.- 112 с.
29. Землянухина Н.А. Вплив сімейних відносин на формування особистості дитини / Н. Землянухина // Соціальна педагогіка. - 2003. - № 1. - С. 81-84.
30. Ерніязова В. Стиль сімейного виховання і майбутнє дитини / В. Ерніязова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – №3. – 2002. – С. 224-228.
31. Костіцина Є.А. Вплив типів сімейного виховання на підлітка і його ставлення до батьків / Є.А. Костіцина/ Психологічна наука і освіта. – 2001. – № 2.
32. Корольчук М.С. Психодіагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400 с.
33. Капська А. Й. Соціальна педагогіка / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
34. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: практикум: навч. посіб. / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька. – К.: Каравела, 2009. –448 с.
35. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
36. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006.

37. Кутішенко В.П., Ставицька С.О. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2009. – 448 с.
38. Кошлань І.Г. Акцентуйовані риси у підлітків з емоційною диспозицією за типом “гнів” // Вісник Одеського Національного Університету. — Т. 7. — Вип.3. Психологія, 2002. — С.142 – 146.
39. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія: навч. посіб. / Таїсія Миколаївна Лисянська. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: Каравела, 2012. – 264 с.
40. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – 4-те вид., допов. – К. : Кондор, 2007. – 656 с.
41. Максименко С.Д. Основи генетичної психології. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
42. Мерзлякова.О. Інтерактивні заняття психолога з батьками. –К., 2008. –с 120
43. Професійно-орієнтовані завдання з психології / За ред. О. Л. Музики. Навчальний посібник. - Житомир, 2010. - 587с.
44. Музика О. О. Практикум з психодіагностики / О.О.Музика, В.М. Остринська. – Житомир: ЖДПУ, 2000. – 160с.
45. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія особистості і спілкування. — К.: Либідь, 2004.
46. Основи практичної психології / В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін. Підручник – К., 2001. – 533 с.
47. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : Навчально-методичний посібник / В. М. Поліщук. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 330 с.
48. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник за ред. В. М. Поліщук – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 118 с.
49. Помиткін Е. О. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини / Е. О. Помиткін. – К., 2008. – 128 с.

50. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., стер. – К. : Академвидав, 2009. – 359 с.
51. Савчин М. В., Василенко П.П. Вікова психологія: Підручник. – Київ: «Академвидав», 2005. – 360 с.
52. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2006. – 360 с.
53. Савчин М. В. Педагогічна психологія: навч. посіб. / Мирослав Васильович Савчин. – К.: Академвидав, 2007. – 422 с.
54. Сергєєнкова О. П. Загальна психологія. навч. посіб.// О. П. Сергєєнкова, Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
55. Ткачук С. Психологічний аналіз самотворення позитивної Яконцепції // Психологія і суспільство. – 2003. – №3. – С. 45–54.
56. Торохтій В. С. Методика діагностики психологічного здоров'я сім'ї / В. С. Торохтій // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №9. – С.30-35.
57. Туріщева Л. В. Робота шкільного психолога з батьками. Навчально-методичний посібник для вчителя / Л. В. Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2007. – 128 с. – (Серія «Психологічна служба школи»).
58. Ушеніна Т.Б. // Гармонія взаємовідносин між поколіннями в сім'ї як умова її благополуччя // Виховання школярів. - 2002. - № 7. - С. 36-38
59. Юлацкевіч П.І. Практичні аспекти сімейного виховання / / Сім'я і школа. - 2005. - № 3. - С. 46
60. Якубова Ю.М. Батьків не обирають...: Проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні / За ред. Ю. М. Якубової та ін. – К.: АЛД, 1997. – 185 с.

Додаток А

Тест-опитувальник батьківського ставлення А. Варги – В. Століна
Прізвище, ім'я _____

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю роздратування щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне в житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які, окрім презирства, нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб дошкулити мені.
17. Моя дитина вбирає в себе все погане, як губка.
18. Мою дитину важко навчити гарних манер, як не старайся.
19. Дитину потрібно тримати у строгих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.

Продовження додатку А

21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би.
25. Я жалію свою дитину.
26. Я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими й у поведінці, й у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте й дорослішає.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося в житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. При прийнятті сімейних рішень слід враховувати й думку дитини.
34. Головна причина примх моєї дитини – егоїзм, упертість і лінь.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона посвоєму має рацію.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.
39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час із дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне й безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – не здатна ні на що хороше.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.

Продовження додатку А

45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.
48. Суворі дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
58. Нерідко я захоплююсь своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї
61. Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам

Ключі для опитувальника:

- 1 «Прийняття-відторгнення» - 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.
2. «Кооперація» - 6, 9, 21, 25, 31, 33, 39, 35, 36.
3. «Симбіоз» - 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
4. «Авторитарна гіперсоціалізація» - 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. «Маленький (-а) невдаха» - 9, 11, 13, 17, 22, 23, 54, 61.

Додаток Б**«Кінетичний малюнок сім'ї»**

Для проведення дослідження необхідні аркуш білого паперу (15x20, 21x29 см), шість кольорових олівців (чорний, червоний, синій, зелений, жовтий, коричневий), гумка.

Інструкція: «Намалюй свою сім'ю, де всі зайняті звичайною справою. Постарайся малювати людей, не "мультяшок» і не людей, що складаються з паличок. Зображуй кожного, відтвори що-небудь, будь-яку дію». Не можна пояснювати, що позначає слово «сім'я», цим спотворюється сама суть дослідження. Якщо дитина запитує, що йому малювати, необхідно просто повторити інструкцію.

Час виконання завдання не обмежується (у більшості випадків воно триває не більше 35 хвилин). Під час малювання дитини слід зазначати в протоколі: послідовність малювання деталей; паузи більше 15 секунд; стирання деталей; спонтанні коментарі дитини; емоційні реакції та їх зв'язок з вмістом малюнка.

Після виконання завдання необхідно отримати максимум інформації вербальним шляхом. Зазвичай ставляться наступні питання:

1. Скажи, хто тут намальований?
2. Де вони знаходяться?
3. Що вони роблять? Хто це придумав?
4. Їм весело або нудно? Чому?
5. Хто з намальованих людей найщасливіший? Чому?
6. Хто з них найнещасніший? Чому?

Останні два питання провокують на відкрите обговорення почуттів, що не кожна дитина схильна робити. Тому, якщо дитина мовчить або відповідає формально, не слід наполягати на відповіді. При опитуванні потрібно спробувати з'ясувати сенс намальованого дитиною: почуття до окремих членів сім'ї; чому дитина не намалював кого-небудь з членів сім'ї (якщо так сталося);

Продовження додатку Б

що значать для дитини певні деталі малюнка (птахи, звірі і т. д.). При цьому по можливості слід уникати прямих запитань, не наполягати на відповіді, оскільки це може індукувати тривогу, захисні реакції. Часто продуктивними виявляються проектні питання («Якщо замість пташки була б намальована людина, то хто б це був?», «Хто б виграв у змаганнях між братом і тобою?», «Кого мама покличе йти з собою?» і т. п.).

Після опитування можна (але необов'язково) попросити дитину вирішити шість умовних ситуацій: три з них мають виявити негативні почуття до членів сім'ї, три - позитивні. Російський психолог Є. І. Рогов пропонує наступні шість ситуацій: Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав йти з собою?

Уяви, що вся твоя родина йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?

Ти будуєш з конструктора будинок (вирізаєш паперове плаття для ляльки), і тобі не щастить. Кого ти покличеш на допомогу?

Ти маєш ... квитків (їх кількість на один менше, ніж членів сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?

Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там жити?

Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся родина сіла грати, але вас на одну людину більше, ніж треба. Хто не буде грати?

Інтерпретацію малюнка умовно можна розділити на три частини:

1. Аналіз структури «Малюнка сім'ї».
2. Інтерпретація особливостей графічних презентацій членів сім'ї.
3. Аналіз процесу малювання.
4. Аналіз структури «Малюнка сім'ї» і порівняння складу намальованої і реальної родини.

Додаток В**Опитувальник соціалізації для студентів «Моя сім'я»**

Мета: проаналізувавши відповіді студента на запитання опитувальника, визначити рівень стосунків у сім'ї.

Прочитай кожне запитання й оціни ступінь його вираження для себе за такою системою оцінок:

«5» — звичайно ні;

«4» — скоріше ні, ніж так;

«3» — не знаю;

«2» — скоріше так, ніж ні;

«1» — звичайно так.

Примітка. Для запитань 3, 11, 19 слід підкреслити у відповіді кого (маму чи тата, чи обох) стосується відповідь.

1. Чи гніваються батьки, якщо Ти сперечаєшся з ними?
2. Батьки часто допомагають Тобі виконувати домашні завдання?
3. З ким Ти частіше радишся — з мамою чи з татом (підкресли), коли потрібно прийняти якесь рішення?
4. Чи часто батьки погоджуються з Тобою, що вчитель був несправедливий до Тебе?
5. Чи часто батьки карають Тебе?
6. Чи правда, що батьки не завжди розуміють Тебе, Твій стан?
7. Чи правда, що Ти береш участь разом з батьками у вирішенні господарських питань?
8. Чи дійсно, що у Вашій сім'ї немає спільних занять і захоплень?
9. Чи часто у відповідь на Твоє прохання дозволити Тобі що-небудь батьки відповідають, що це неможна?
10. Чи буває так, що батьки настоюють на тому, щоб Ти не дружив (-ла) з кимось, хто їм не подобається?
11. Хто є головою у Вашій сім'ї — мати чи батько (підкресли)?

Продовження додатку В

12. Чи насміхаються батьки над ким-небудь із Твоїх учителів?
13. Чи часто батьки під час розмови з Тобою бувають роздратовані?
14. Чи здається Тобі, що у Вашій сім'ї холодні недружні стосунки між батьками?
15. Чи правда, що у Вашій сім'ї мало допомагають один одному в домашніх справах?
16. Чи правда, що батьки не обговорюють з Тобою прочитаних книг, переглянутих телепередач, фільмів?
17. Чи вважають Тебе батьки вередливою дитиною?
18. Чи часто батьки наполягають на тому, щоб Ти чинив (-ла) згідно з їхніми бажаннями, говорячи, що вони розуміють це ліпше за Тебе?
19. Ти більше спілкуєшся з мамою чи з татом (підкресли)?
20. Чи часто батьки не схвалюють і не підтримують заходи, які організовує школа?
21. Чи батьки карають Тебе більш суворо, ніж інших дітей?
22. Чи часто Ти з батьками говориш відкрито, радишся щодо особистих проблем?
23. Чи правда, що у Тебе немає щоденних домашніх обов'язків?
24. Чи правда, що батьки не ходять з Тобою в театри, музеї, на виставки і концерти?